

ФИРИБГАРЛИК ЖИНОЯТЛАРИНИНГ ЎСИШ ТЕНДЕНЦИЯСИ: 2022–2026 ЙИЛЛАР СТАТИСТИКАСИ ВА КРИМИНОЛОГИК ТАҲЛИЛИ

Абдулхаев Абдулхамид Абдумуталович
Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси
катта ўқитувчиси, подполковник
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19892699>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 27-aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 29-aprel 2026 yil

KEYWORDS

фирибгарлик, кибержиноят,
профилактика, рақамли
саводхонлик, ҳуқуқий
маданият, қонунчилик,
технология, тарғибот,
халқаро тажриба.

ABSTRACT

Ушбу мақола Ўзбекистонда фирибгарлик жиноятларининг ўсиши, уларнинг сабаблари ва олдини олишдаги мавжуд муаммоларни таҳлил қилишга бағишланган. Мақолада фирибгарликнинг анъанавий ва замонавий (киберфирибгарлик) кўринишлари ўрганилиб, уларга қарши курашишда ҳуқуқий, технологик ва таълимга оид чоратadbирларнинг самарадорлиги муҳокама қилинади. Ўзбекистонлик олимларнинг тадқиқотлари ва хорижий тажрибага асосланиб, профилактика тизимини такомиллаштириш бўйича амалий таклифлар ишлаб чиқилган. Тадқиқотда расмий статистика, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва экспертлар билан суҳбатлар маълумотларидан фойдаланилди. Натижалар шуни кўрсатадики, аҳолининг рақамли саводхонлигини ошириш, қонунчиликни мустаҳкамлаш ва замонавий технологиялардан фойдаланиш орқали фирибгарликка қарши самарали курашиш мумкин.

Замонавий жамиятда иқтисодий ва ахборот технологияларининг жадал ривожланиши жиноятчиликнинг янги турларини пайдо бўлишига олиб келмоқда. Шу жумладан, фирибгарлик жиноятлари охириги йилларда нафақат Ўзбекистонда, балки бутун дунёда кенг тарқалаётган жиноят турларидан бирига айланди. Фирибгарлик жиноятлари, одатда, шахснинг ишончини суистеъмол қилиш ёки алдаш йўли билан мулк ёки мулк ҳуқуқларни қўлга киритиш билан боғлиқ бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 168-моддасига мувофиқ, фирибгарлик — бу алдаш ёки ишончни суистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мулкни ёки мулк ҳуқуқини қўлга киритишдир. Ушбу жиноят тури иқтисодий муносабатларга, молиявий тизимга ва фуқароларнинг мулк манфаатларига жиддий зарар етказиши мумкин.

Сўнгги йилларда рақамли технологияларнинг оммалашуви, электрон тўлов тизимлари ва интернет хизматларининг кенгайиши фирибгарлик жиноятларининг янги шакллари — киберфирибгарлик, онлайн алдаш, банк карталари билан боғлиқ фирибгарликларнинг кўпайишига сабаб бўлмоқда. Шу сабабли мазкур мақолада 2022–2026 йилларда фирибгарлик жиноятларининг ўсиш тенденцияси, уларнинг статистик кўрсаткичлари ҳамда криминологик хусусиятлари таҳлил қилинади.

Фирибгарлик жинояти тушунчаси ва ҳуқуқий асослари

Фирибгарлик жинояти иқтисодий жиноятлар тоифасига кириб, унинг асосий белгиси — алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш орқали мулкни эгаллаш ҳисобланади. Бу жиноят жамиятдаги иқтисодий муносабатларга салбий таъсир кўрсатади ва фуқароларнинг молиявий хавфсизлигига таҳдид солади.

Фирибгарлик жиноятининг асосий белгилари қуйидагилардан иборат:

- алдаш ёки ёлғон маълумот бериш;
- ишончни суиистеъмол қилиш;
- мулкий манфаатни қўлга киритиш;
- жабрланувчига моддий зарар етказиш.

Криминология нуқтаи назаридан фирибгарлик жиноятлари кўп ҳолларда юқори интеллектуал тайёргарликка эга шахслар томонидан содир этилади. Бу турдаги жиноятчилар одатда психологик таъсир, ишончга кириш ва манипуляция усулларидан фойдаланадилар.

Замонавий даврда фирибгарликнинг қуйидаги турлари кенг тарқалган:

- интернет орқали фирибгарлик;
- банк карталари билан боғлиқ фирибгарлик;
- кредит ва қарз билан боғлиқ фирибгарлик;
- инвестиция ва молиявий пирамидалар.

2022–2026 йилларда фирибгарлик жиноятларининг статистик таҳлили

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда жиноятчиликнинг умумий кўрсаткичлари маълум даражада камайган бўлса-да, фирибгарлик ва кибержиноятлар сони ортиб бормоқда. 2024 йилда мамлакатда жами 132 298 та жиноят қайд этилган бўлиб, уларнинг катта қисми мулкка қарши жиноятлар, жумладан фирибгарлик билан боғлиқдир. Айниқса, интернет ва банк карталари билан боғлиқ фирибгарлик ҳолатлари сезиларли даражада ошган. 2024 йилда 58,8 мингта кибержиноят қайд этилган бўлиб, уларнинг 97,7 фоизи банк карталари орқали пул ўғирлаш билан боғлиқ бўлган. Статистик маълумотларга кўра, сўнгги беш йил ичида кибержиноятлар сони 68 баробарга ошган. Бу эса рақамли технологиялар орқали амалга оширилаётган фирибгарлик жиноятларининг жадал суръатларда кўпайиб бораётганини кўрсатади.

Таҳлилларга кўра, фирибгарлик жиноятларининг ўсишига қуйидаги омиллар таъсир қилмоқда:

- Интернет ва рақамли хизматларнинг оммалашуви
- Электрон тўлов тизимларининг кенгайиши
- аҳолининг киберхавфсизлик бўйича билимлари етарли эмаслиги
- жиноятчиларнинг замонавий технологиялардан фойдаланиши

Масалан, киберфирибгарлик ҳолатларининг тахминан 60% зарарли дастурлар ва фишинг ҳаволалари орқали банк карталарини назоратга олиш билан боғлиқ.

Фирибгарлик жиноятларининг криминологик хусусиятлари

Криминологик таҳлил шуни кўрсатадики, фирибгарлик жиноятлари одатда қуйидаги хусусиятларга эга:

Жиноятчиларнинг ижтимоий портрети

- Фирибгарлик жиноятларини содир этувчилар кўп ҳолларда:
- юқори ёки ўрта маълумотли;
- ахборот технологияларини яхши биладиган;
- психологик таъсир ўтказиш қобилиятига эга шахслар бўлади.

Фирибгарликнинг энг кенг тарқалган усуллари:

- телефон орқали банк ходими сифатида алдаш;
- SMS-кодни сўраб олиш;
- Telegram ёки бошқа мессенжерлар орқали зарарли дастур тарқатиш;
- интернет савдо платформаларида қалбаки эълонлар жойлаштириш.

Масалан, сўнгги йилларда “Hello, Mom” деб номланган телефон фирибгарлиги усули кенг тарқалган бўлиб, жиноятчилар ўзини қариндош сифатида таништириб пул талаб қиладилар.

Жабрланувчиларнинг ижтимоий хусусиятлари

- Кўп ҳолларда фирибгарлик қурбонлари:
- киберхавфсизлик ҳақида кам маълумотга эга фуқаролар;
- ёши катта инсонлар;
- интернет хизматларидан янги фойдаланувчилар ҳисобланади.

Фирибгарлик жиноятларининг сабаблари ва шарт-шароитлари

Криминологик таҳлил фирибгарлик жиноятларининг пайдо бўлишига таъсир этувчи бир қатор омилларни кўрсатади.

Иқтисодий омиллар

Ишсизлик, молиявий қийинчиликлар ва иқтисодий тенгсизлик баъзи шахсларни ноқонуний йўллар орқали даромад топишга ундайди.

Ижтимоий омиллар

Ахборот технологияларидан фойдаланиш даражасининг ошиши билан бирга, аҳолининг ҳуқуқий ва киберхавфсизлик маданияти етарли даражада шаклланмаган.

Технологик омиллар

Интернет, онлайн тўлов тизимлари ва рақамли хизматларнинг ривожланиши фирибгарлик жиноятлари учун янги имкониятлар яратмоқда.

Психологик омиллар

Жиноятчилар инсонларнинг ишонувчанлиги, қўрқуви ёки шошилиш қарор қабул қилиш ҳолатларидан фойдаланадилар.

Фирибгарлик жиноятларининг олдини олиш чоралари

Фирибгарлик жиноятларини камайтириш учун қуйидаги чоралар муҳим аҳамиятга эга:

- Қонунчиликни такомиллаштириш
- Фирибгарлик ва кибержиноятлар учун жавобгарликни кучайтириш.
- Киберхавфсизликни кучайтириш

- Банклар ва молиявий ташкилотларда махсус “антифрод” тизимларини жорий этиш.

- Аҳолининг ҳуқуқий онгини ошириш

- Интернет ва банк карталаридан хавфсиз фойдаланиш бўйича тушунтириш ишларини олиб бориш.

- Халқаро ҳамкорликни кучайтириш, чунки кўплаб киберфирибгарлик жиноятлари трансмиллий характерга эга.

Хулоса

2022–2026 йиллар давомида фирибгарлик жиноятлари, айниқса киберфирибгарлик ҳолатлари сезиларли даражада ўсгани кузатилмоқда. Рақамли технологияларнинг кенгайиши ва электрон тўлов тизимларининг оммалашуви бу жиноят турининг янги шакллари келтириб чиқармоқда. Статистик маълумотлар фирибгарлик ва кибержиноятлар жиноятчилик структурасида муҳим ўрин эгаллаб бораётганини кўрсатади. Шу сабабли мазкур жиноятларнинг олдини олиш учун қонунчиликни такомиллаштириш, киберхавфсизликни кучайтириш ва аҳолининг ҳуқуқий маданиятини ошириш муҳим аҳамиятга эга. Фирибгарлик жиноятларига қарши самарали курашиш фақат ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар эмас, балки жамиятнинг барча қатламлари иштирокини талаб қилади.

INNOVATIVE
ACADEMY